

самобытность этноязыков, не были яркими скептиками в отношении их (и своей творческой) способности перевыразить любую идею.

Ключевые слова: перевод, поэзия, чуть-чуть, переводимость, Гумбольдт, Потебня.

Vitaliy Radchuk,

Associate Professor,

Institute of Philology, Kyiv Shevchenko National University

HOW ARE POETIC NUANCES TO BE TRANSLATED?

The study, particularly as based on the Humboldtian tradition, reveals some boundaries for the translation of poetic effects. Some exemplifying experimental attempts are submitted to probe the practical possibilities of translation. Contrary to the widely spread belief, the author provides evidence that von Humboldt and Potebnya, students of ethnic lingual distinctions, were not persistently sceptical about the lingual (and their personal creative) ability to express anew any idea.

Key-words: translation, poetry, nuance, translatability, Humboldt, Potebnya.

УДК 811.133.45

Смуциньська І.В., д. філол. н., проф.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СУЧАСНИЙ ФРАНЦУЗЬКИЙ ТЕРМІН: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ І ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено сучасному французькому терміну. Проаналізовано історію його походження, зокрема особливий статус латини, основні моделі і шляхи його творення. Особливу увагу приділено характеристикам французького терміна в порівнянні з іншими мовами, перш за все з українською, а також проблемам перекладу.

Ключові слова: французький термін, терміносистема, латина, словотвір.

Проблеми мовної термінології продовжують залишатися на часі, зважаючи на стрімкий розвиток науки, техніки, культури, що і призводить до появи численних новотворів. Однак визначення термінологічного статусу слова чи словосполучення, його дефініції, моделі чи шляху творення залишає ще багато питань, зокрема у порівняльному аспекті. Саме цим і визначається **актуальність** цієї статті, **об'єктом** якої виступає французький термін.

Французька мова, як будь-яка сучасна європейська мова, є багатою на терміни, вона має розвинену терміносистему, яка формувалася протягом багатьох століть, **починаючи з XVI ст.**, яке і вважається датою зародження французької термінології.

Як відомо, **в основі французької термінології лежала медична**, яка почала формуватися ще у XIV-XV ст., коли з'явилися, наприклад, такі слова як *anatomie, médecin, virus, membrane* тощо (медицина на той момент вважалася " *reine des sciences* ", " королевою наук "). Медичні терміни часто були певним **переосмисленням загальноживаних слів** типу: *symptôme* (знак → ознака хвороби), *bruit* (шум → патологічний шум) тощо, що **залишається одним із основних шляхів формування французького терміна** і у наш час. Первинне значення слова зберігається іноді лише у фразеологічних сполученнях: наприклад, *grippe*, що мало у XIV ст. значення "сварка", до того як стало позначати хворобу, зберегло своє етимологічне значення лише у виразі *prendre qn en grippe* – **не злюбити когось**. Пізніше, на основі медичних термінів створилася значна кількість термінів політичних:

faire l'autopsie (de la situation politique), crise (économique), psychose (de la guerre), dislocation (du pays), etc.

Більшість сучасних французьких термінів є **складними багатоскладовими словами**, наприклад: *anthropocentrisme, mémorisation, synesthésie, diphtongaison, radiochimie, scifomeduse* тощо, що, в принципі, суперечить самій структурі французької мови, яка надає перевагу коротким словам : С.Ульман [Ullmann 1952, р. 130] назвав це явище " смак простого слова " (" *le goût du mot simple* "). Як зазначає О.Соважо [Sauvageot 1984, р. 46],

існує мало мов, багатих на короткі слова, за його даними (це на середину ХХ століття):

- у французькій мові було 1700 односкладових слів,
- в угорській – 800,
- у фінській – всього 80.

За даними Ж.Гугнейма, **одно- і двоскладові слова складають 46 % французького словника**, отже, слова із дев'яти складів на кшталт *anticonstitutionnellement* є рідкісним явищем. Формування такої кількості коротких слів є результатом довгого історичного розвитку (згадаємо фонетичний закон Б.Тен-Брінка й інші), як наслідок, **французьке слово стає більш абстрактним**.

Як свідчать наведені вище приклади, французькі терміни часто є **запозиченнями**:

- у давні часи, як правило, запозичувалося з давньогрецької чи латини, як-от лінгвістичні терміни типу *métaphore, syntagme, syntaxe, synonyme, syncope, synecdoque, zeugme, épannage, épanode, épanalepse*,

- у сучасні періоди більше з англійської чи англо-американської типу: *téflon, site, skype, scooter, design, lising, i-phone, cash and carry, higt-tech, hi-fi* тощо (хоча численні термінологічні англіцизми також часто мають латинську чи грецьку основу, наприклад, *vitamine* вважається запозиченням з англійської, однак очевидною є його латинська основа *vita*).

Латина як мова-основа романських мов відіграє особливу роль і у формуванні французької термінології, оскільки численні **суфіксоїди і префіксоїди** сформували і у наш час багато нових сучасних термінів:

- серед наукових префіксів і префіксоїдів можна назвати, наприклад: *anti-, eu-, hyper-, mono-, sub-, néo-, pro-, supra-, etc. (antidépresseur, euphémisme, hypertrophie, monogramme, provitamine, supraconducteur, néoclassicisme, néologisme)*,

- серед наукових суфіксів/суфіксоїдів: *-vore, -grade, -fère, -forme, -cide, -logie, -type, -tomie, -urie, -scope, etc. (carnivore, plantigrade, mammifère, infanticide, psychologie, trachéotomie, télescope)*.

Додамо, що деякі з афіксів, запозичені з класичних мов, стали специфічною ознакою певної термінологічної галузі: наприклад,

суфікс *-yle* (типу *allyle*), який походить від грець. *hulê* ("субстанція"), визнаний словником Робер "хімічним" суфіксом.

При цьому спостерігається певний "симбіоз" (термін П'єра Гіро) двох систем – класичної (латинської чи грецької) і французької:

- французький корінь + латинський/грецький афікс (*histochimie, cryoaltemateur, archicoupeur*),

- латинський чи грецький корінь (чи такий, що прийшов через ці мови) + французький афікс (*anthropomorphisme, assassinat*),

хоча, безумовно, велика кількість термінів утворені від класичних основ і афіксів: *astrologue, histologie, leucocyte, myopathie, etc.* :

gr. histiôn ("toile") + gr. -cyte = biolog. histiocyte (1917).

Розвиток від латинської основи призводить як до появи численних **етимологічних дублетів**, коли одне слово є народним, а друге – науковим типу:

populaire : savant :

causa - chose - cause,

rationem - raison - ration,

так і численних **суплетивних форм**:

eau, але aqueux (< aqua),

peau, але cutané (< cutis),

foie, але hépatique (< hepaticus),

étoile, але stellaire (< stella),

nord, але septentrional (< septentrionalis),

де прикметники не є загальноживаними словами, а належать до хімічної, анатомічної, медичної, астрономічної, дидактичної підсистем.

Вкажемо ще на одну особливість французької мови – часто латинське слово чи вираз **запозичується у їх латинській формі без змін**. Можна назвати численні терміни риторики, стилістики, фонетики, наприклад:

éthos, pathos, logos, argument ad hominem, argument a contrario, corax, métaphore in absentia, métaphore in praesentia, muta cum liquida, in medias res, ab ovo, etc.,

однак перш за все наявність таких форм є однією з основних характеристик **французького юридичного стилю**:

mea culpa, honoris causa, ipso facto, ante factum, appel à maxima, etc.

Численні старі терміни такого типу актуальні і сьогодні, вони часто використовуються у французьких медійних текстах, де функціонують як своєрідні "іншомовні вкраплення", наприклад, останнє речення у статті про поїздку до Європи держсекретаря США:

"Si les récentes révélations étonnent peu les spécialistes européens des services de renseignement, elles ont suscité un grand émoi qui a poussé divers Etats membres de l'Union européenne et la Commission européenne à réclamer des explications. Mme Rice les donnera-t-elle ? Il ne faut pas s'attendre à un mea culpa" (d'après Le Monde).

Оскільки французька мова завжди прагнула до **ясності, чіткості і прозорості** (тут можна пригадати мовні теорії Малерба, Вожла чи граматистів Пор-Рояля XVII ст.), численні французькі терміни (і такі, що залишилися без змін в тому числі), часто не мають відповідників в інших мовах, що, безумовно, утруднює процес перекладу:

*pretium doloris – (юр.) відшкодування моральних збитків,
fortage – (юр.) компенсація власнику ділянки за експлуатацію кам'яного кар'єру,*

reincarcération – (юр.) ув'язнення після умовно-дострокового звільнення,

*désistement – зняття своєї кандидатури на виборах,
rapachage – дозвіл виборцю голосувати за кандидатів з різних списків,*

superfruit – (косметолог.) активні рослинні екстракти тощо.

Як відомо, однією з ознак терміна вважається його **моносемічний характер**. У французькій мові ця термінологічна вимога часто порушується, зважаючи, як вже зазначалося вище, на її абстрактний характер. Численні **полісемічні слова** утворюють багато термінів, що належать різним галузям, наприклад:

*fraction (f) – (мат.) дріб,
(політ.) фракція,
(військ.) підрозділ,*

*voix (f) – голос,
(муз.) партія,*

(грам.) стан,

однак досить часто спостерігається відсутність чіткості найменування і в межах однієї галузі, наприклад:

reine (f) – 1) нирка (анат.),

2) попереk, поясниця,

rejet (m) – 1) відросток, пагін, поросль,

2) молодий рій бджіл,

3) відторгнення (трансплантата) тощо.

Багато французьких термінів, наприклад, географічних чи технічних, створено на основі **соматизмів** як-от *langue de mer*, *bouche d'une rivière*, *dent d'une scie* тощо, які можуть розвивати надзвичайно широку **полісемію**, у той час коли інші мови надають перевагу зокрема зменшувальним формам:

зуб → зубчик (часнику), зубець (механізму),

вічко (дверей), головка (цвяха), спинка (язика) тощо.

Численні переосмислення відбуваються через **метафору**, наприклад, в медичній термінології (і не тільки):

cou → *cou d'un pied*,

tête → *tête du cœur*,

lèvres → *lèvres d'une plaie*,

chemise (рубашка) → *обиивка* тощо.

За даними В.Г.Гака, російська мова у такому випадку надає перевагу слову у прямому значенні. Тому французька термінологія вважається більш "**образною**" і "**яскравою**", наприклад: *bras de mer*, *homme-grenouille*, *palmes* (ласти аквалангіста), *économie de l'ombre*, etc.

Як наслідок, численними є випадки не створення спеціального терміна, а **появи термінологічного значення** у загальноживаного слова, наприклад:

patiner – 1) кататися на ковзанах,

2) (розм.) пестити,

3) (техн.) патинувати, чорнити сталь.

Історичний розвиток слів визначив ще одну характеристику французької мови – вона є мовою **омонімічною**. Формування великої кількості омонімів, що спостерігається і у термінологічних слів, відбувалося як через розходження

полісемії, так і через зближення формальних ознак різних слів, наприклад:

baie (штатив) – *baie* (ягода) – *baie* (бухта, затока),
ріс (кирка, загострений молоток у каменярів) – *ріс*
(шпиляста гірська вершина) – *ріс* (мор. пік гафеля) – *ріс* (дятел).

Хоча, як вже зазначалося раніше, **іноді досить важко розмежувати, до якого лексичного прошарку належить слово чи вираз** – до терміносистеми чи до загальноновживаної лексики, зважаючи на факт формування терміна на основі загальноновживаного слова. Наприклад, не всі науковці погоджуються з тим, що *tué* і *mort* у значенні "вбитий" відрізняються приналежністю першого до загальноновживаного прошарку, а другого – до військової термінології.

Багато французьких термінів є **складними словами**, утворених від двох чи декількох загальноновживаних слів, що в поєднанні формують термін; часто такий процес супроводжується метафоризацією, наприклад:

presse-fruit, famille de mots, champ lexical, boulon à vis, etc.

Численні французькі терміни сформовані через **епонімію** на основі імені власного. Загальновідомими є, наприклад, такі терміни як:

épicurisme, sadisme, zoroastrisme, hindouisme, balkanisation, etc.

Багато термінів було утворено від імен видатних науковців як-от:
pasteurisation, curie, nobelium, ampère, bel, faraday, newton, pascal, zatt, code Morse, de Røentgen, binôme de Newton, degré Celsius, demi-volte, four Martin, maladie de Parkinson, table de Mendeleïev, table de Pythagore, etc.

Однак деякі назви залишили в історії імена не найвизначніших людей, наприклад, назви рослин:

bégonia – від імені інтенданта Сан-Домінго Бегона (*Bégon*),

séquoia – від імені індіанського вождя *See-Quayah* тощо.

Відтворення у перекладі французьких власних назв, зокрема географічних, викликає іноді певні труднощі, оскільки для позначення береться близька, але дещо інша ознака:

péninsule Ibérique – Піренейський півострів,

mer d'Oman – Аравійське море,

baie de Gascogne – Біскайська затока.

Сучасні французькі терміни творяться за *різними моделями*. Вважається, що лише чотири французькі слова побудовані без моделі, це:

gaz, rococo, félibre, kodak (щодо останнього є думка про використання ономапоєї).

Найпоширенішими сучасними моделями як науково-технічної сфери, так і суспільно-політичної, медійної, можна вважати, перш за все:

– **афіксацію** (*sarkozisme, mitterandisme, anticorps*).

Деякі суфікси виступають чіткими показниками певної наукової сфери, наприклад, творення назв сімей тварин чи рослин у біології:

chat → *félidés* (кішки, котячі),

écrevisse → *crustacés* (ракоподібні),

carpe → *cyprinidés* (карпові),

araignée → *aranéides* (павуки), etc.

Чи фізичні терміни на *-on(e)*: *neurone, béta-tron, proton, etc.*

Важливе місце, як вже зазначалося раніше, належить **словоскладанню**. Відзначимо тут певну особливість – останнім часом спостерігається творення терміна із двох іменників без зв'язки (**S + S**), що не є властивістю французького словотворення, а швидше наслідуванням англійської моделі:

substance mère, pouau père, rayons gamma.

Використання термінів спорідненості, а також загальноживаних слів у якості означення ще раз підкреслює образність і "живописність" наукових термінів, зокрема фізичних:

neutron vagabond, électron célibataire, sciences humaines, médecin-conseil, zone franche, zone tampon, etc.

Певний час досить поширеним, зокрема у пресі та художній літературі, був **телескопаж** (**телескопія**), назвемо і деякі терміноодиниці, створені таким шляхом:

para + (syn)taxe = parataxe,

syn + (diast)ase = synase,

phero-hormone = phéromone,

courrier électronique = courriel,

japanglais = jap(onais) + anglais,

nylon = N(ew) Y(ork) + Lon(don).

Активно використовується **аббревіація** і різні види скорочення, серед яких чільне місце належить акронімам:

PC (персональний комп'ютер),
DCA (défense contre avions),
DCO (demande chimique en oxygène),
DVD, dévédé,
CDROM, cédérome, etc.

Характерною французькою термінологічною моделлю залишається **еліпсис**, творення терміна, наприклад, назви машини чи механізму, через скорочення словосполучення:

(lat.) parum affinis (" qui a peu d'affinité ") > paraffine (1832),
variola vaccina > vaccine,
(machine) imprimante, (machine) photocopieuse, (machine)
bourreuse – машина для забивання шурупів, (machine) surfaceuse
– шліфувальний верстат тощо.

Іноді термін є результатом **індивідуального словотвору**:

gaz (Van Helmont), oxygène (A.Lavoisier), sociologie (A.Compte),
socialisme (P.Leroux), acétylène (H.Davy), cinématographe (frères
Lumière), anode (M.Faraday), mêmété (P.Ricœur), mot-valise
(L.Carroll), polysémie (M.Bréal), franglais (Etiemble), etc.

Як свідчить багато прикладів, наведених вище, часто термін **інтернаціоналізується** і починається активно використовуватися в багатьох мовах, наприклад: *axiome, axiologie, cybernétique, syntagme, virus, personne VIP, etc.*

У такому випадку особливих проблем з його відтворенням в перекладі не виникає, хоча можуть спостерігатися випадки міжмовної омонімії і "хибного друга" перекладача: *benzine/бензин, малярія – paludisme (malaria) тощо.*

Останнім часом процеси інтернаціоналізації стосуються здебільшого англо-американізмів, що, в принципі, полегшує розуміння наукового чи технічного тексту. Однак, щоб якимось протистояти навалі англо-американських запозичень, французька мова намагається, на противагу ним, створити свої власні терміни (закон Тубона від 4 серпня 1994 року):

computer – ordinateur,
xerox – photocopieuse,
e-mail – courriel,
fax – télécopie,

*manager – manageur,
off side – hors jeu, etc.*

Наукова новизна і перспективи дослідження. Таким чином, зроблений нами невеликий аналіз проблем, пов'язаних з сучасним французьким терміном, показав, що він потребує ще свого ретельного вивчення як в плані синхронії, так і діахронії. Результати такої праці сприятимуть глибшому розумінню французької та української мов, розвитку порівняльного мовознавства, в тому числі когнітивного, лінгвокультурології, а також виробленню конкретних перекладацьких тактик і стратегій, застосованих при перекладі термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. *Sauvageot A. Portrait du vocabulaire français / A.Sauvageot. – P. : Larousse, 1964.* 2. *Ullmann S. Précis de sémantique française / S.Ullmann. – Berne : A.Francke AG Verlag, 1952.*

Стаття надійшла до редакції 20.10.14.

Смуцинская И.В., д.филол.н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СОВРЕМЕННЫЙ ФРАНЦУЗСКИЙ ТЕРМИН: ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕДАЧИ НА УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена современному французскому термину. Анализируются история его происхождения, в частности, особый статус латинского языка, основные модели и пути его образования. Особенное внимание уделяется характеристикам французского термина в его сравнении с другими языками, прежде всего с украинским, а также проблемам перевода.

Ключевые слова: *французский термин, терминосистема, латинский язык, словообразование.*

Smuschynska Iryna V., D. Litt., Full Prof.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

THE MODERN FRENCH TERM: THE PRINCIPAL CHARACTERISTICS AND PROBLEMS OF TRANSLATION INTO UKRAINIAN

The article deals with the phenomena of modern French term and its formal and semantic characteristics, the patterns of its formation. Different approaches are highlighted, in particular historical, comparative and that

of translation. The article also deals with the process of appearance of the term and the role of Latin in its formation.

Key words : *French term, terminological system, Latin, word-building.*

Соколова С.О., д.філол. н.,
Інститут української мови НАН України

ПОЛІЛІНГВАЛЬНИЙ МОВНИЙ ЛАНДШАФТ МІСТА В СПРИЙНЯТТІ КИЯН

У статті проаналізовано відповіді респондентів, які постійно мешкають в м. Києві і вільно володіють українською та російською мовами. Найактивнішою стосовно екології мовного ландшафту міста є позиція молоді, яка вважає рідною українську мову, комфортно нею спілкується і навчалася нею в середній школі. Позиція людей старшого віку і тих, для кого російська мова рідна, хто нею навчався, частіше не визначена або спрямована на підтримку російської мови. Брендіві назви нерідко не сприймають як чужорідний елемент у мовному просторі українського міста. Ставлення людей до мовного ландшафту міста є одним з маркерів їх власної мовної поведінки.

Ключові слова: *мовний ландшафт, мовна особистість, білінгвізм, мова комфортно спілкування, глобалізація.*

Сучасне місто важко собі уявити повністю одномовним, передусім якщо йдеться про його графічний простір, так званий мовний ландшафт (пейзаж), до якого, згідно з першим формулюванням тлумачення цього поняття у праці Р. Лендрі і Р. Борхеса 1997 р., зараховують "дорожні знаки, вивіски, оголошення, рекламні плакати, назви вулиць, ресторанів, магазинів та інших міських підприємств і установ" [Ривлина 2014, 110], які відображають і реальне мовлення містян, і ті реалії, які їх оточують або які пропонують їм як товар. Останніми роками "щільність" письмового тексту в міському просторі надзвичайно зросла. До названих вище можна додати рекламні щити, рекламу на "перетяжках", міські плакати нерекламного характеру, графіті, які "формують те зовнішнє мовне середовище, в якому, хоче він того чи ні, існує містянин"